

Diskuse o „židovské otázce“

Od počátku emancipace mnoho politiků, novinářů a dalších veřejně aktivních lidí diskutovalo o „židovské otázce“, pod níž se rozumí debaty o postavení Židů ve společnosti a jejich domnělé (ne)schopnosti integrovat se. I kvůli postupnému průběhu zrovnoprávnění tyto diskuse stále znovu a znovu ožívaly: v době Josefa II. se například v Praze a Vídni rozvinula bouřlivá debata o tom, zda Židé mají pro částečnou integraci do většinové společnosti předpoklady. Odpůrci emancipace z konzervativních kruhů argumentovali jak náboženskými důvody, tak i údajnou škodlivostí Židů v hospodářském životě. Židé měli navíc tvořit stát ve státu a sami se tak od křesťanů oddělovat. Tyto diskuse se později několikrát opakovaly, zejména během revolučního roku 1848–1849 a v 60. letech 19. století, na konci první světové války či v prvních letech samostatného Československa a opět po Mnichovské dohodě.

„Židovská otázka“, jak byla diskutována a zkoumána, nebyla vyjádřením faktů a názorů o skutečných Židech. Byla souborem projekcí, představ a očekávání, které úzce souvisely s dalšími společenskými „otázkami“. Pomáhala ale zároveň udržovat představy o židovské kolektivní identitě, která stojí v cestě integraci do moderní společnosti nebo moderního národa. Názory na emancipaci Židů úzce souvisely s postoji k dalším společenským otázkám: pro konzervativce, kteří byli proti osvobození zemědělců, náboženské rovnoprávnosti nebo kapitalistické ekonomice, byli Židé ztělesněním všech těchto negativně vnímaných změn. Naopak pro liberály patřilo zrovnoprávnění Židů k požadavkům na větší svobody, hospodářské i politické.

Ovšem ani zastánci emancipace Židů neměli většinou příliš pochopení pro židovskou kulturu a náboženství. Tradiční židovství pro ně bylo náboženství ghetta a mělo být plné zastaralých, moderní společnosti nehodných zvyků. Od Židů většinou očekávali zásadní kulturní proměnu: zatímco v osobním životě se mohli hlásit k judaismu jako k vyznání, ve veřejném životě se měli vzdát všech znaků židovství. Liberálové z této doby podobnou změnu očekávali také od jiných skupin, například od katolíků. Stavěli se proti moci a roli katolické církve ve veřejném životě, v politice, ve školství či v rodinném právu. Ale očekávání od Židů šla často mnohem dále: židovství jako skupinová identita se mělo z veřejného prostoru vytratit.

98 – Christian Conrad Wilhelm von DOHM: „O občanské nápravě Židů“

„Jaké důvody asi vedly evropské vlády, aby téměř jednomyšlně tak tvrdě přistupovaly k židovskému národu? Co je (ba i ty nejmoudřejší z nich) přimělo, aby jen u tohoto jediného národa učinily výjimku ze všech zákonů osvícené politiky, podle níž musí být všichni občané na základě co nejsouměrnější spravedlnosti, úlev v obživě a co největší svobody konání vedeni k tomu, aby přispívali obecnému blahu. Má snad být mnoho pilných a dobrých občanů státu méně užitečných proto, že pocházejí z Asie, že se odlišují vousem, obřízkou

Christian Konrad Wilhelm von Dohm (1751–1820) byl pruský právník, diplomat a spisovatel. Jeho vlivný spis o emancipaci Židů vyjadřoval představy mnoha středoevropských osvícenů: negativní vlastnosti Židů měly být důsledkem jejich pronásledování a s jejich postupným zrovnoprávněním měly zmizet.

a zvláštním, po předcích zděděným způsobem, jímž uctívají Všemohoucího? Pokud by tento způsob obsahoval takové zásady, jež by Židům mohly bránit, aby plnili všechny povinnosti vůči státu, aby ve svém konání vůči občanské společnosti a jejím jednotlivým částem zachovávali věrnost a víru, jež by jim ukládaly zášť k těm, kdo nesdílejí jejich víru, jež by schvalovaly prohřešky proti právům druhých, potom by ovšem mohl být zábranou toho, aby Židé požívali stejných práv s ostatními občany státu.

Kdyby se v souladu s rozumem mělo ospravedlnit, že se Židům zcela upírají občanská práva a jen neúplně dopřávají práva lidská, muselo by se jasně prokázat, že židovské náboženství takové nespolečenské zásady obsahuje, že jsou jeho Boží zákony v rozporu se zákony spravedlnosti a lásky k bližnímu. Pokud je dnes známo, židovské náboženství takové škodlivé zásady neobsahuje. Jen spodina, která si sama udílí právo šidit Židy, je viní z toho, že podle svých zákonů smí podvádět jinověrce, a jen pronásledovatelé z řad kněží nashromáždili báchoriky o předsudcích Židů, jež jsou dokladem jejich vlastních předsudků. Hlavní židovskou knihu, Mojžíšův zákon, chovají v úctě i křesťané a její původ připisuje bezprostřednímu vlivu Božímu. Již tato domněnka o jejím původu musí zaplašit každou myšlenku na to, že by tento zákon mohl ukládat věci neřestné a že ti, kdo ho poslouchají, by měli být špatnými občany. Ale dokonce i ti, kdo při svém bádání nevycházel z této zásady, shledali, že mojžíšský zákon obsahuje ty nejlepši zásady mravní nauky, spravedlnosti a pořádku. [...]

Mezi Židy naší doby se přirozeně pocíty útlaku, v němž žijí, mísí s nevraživým, jejich zákonem posvěceným smýšlením jejich předků k národům, jejichž zemi si prý dávno měli dobýt, a pro mnoho z nich je možná přípustné, aby lidi, kteří jim takřka nedovolují existenci ve vlastní společnosti, nenáviděli jako Kanánce. Takové postoje však nepochybně představují jen závěry z jejich starého zákona, které zdánlivě ospravedlňují přirozené pocíty člověka utlačovaného a uráženého. Dnešní židovský zákon však jistě nepřikazuje nijakou urážlivou nenávist k jinověrcům. Podle jejich zákona zůstává vražda, krádež, podvod stále stejným zločinem, byť byly spáchány na jinověrci. [...]

Nespolečenské náboženské smýšlení by však utichlo především v důsledku občanského blaha v dobře uspořádaném státu a tak dlouho upírané svobody. Žid je víc člověk než Žid, proč by neměl milovat stát, v němž by mohl dosáhnout svobodného vlastnictví i jeho svobodného užívání, v němž by neodváděl víc než ostatní občané a v němž by i on mohl požívat úcty a vážnosti? Proč by měl nevražít na lidi, které už od něho nedělí žádné zraňující výsady, s nimiž sdílí stejná práva a stejné povinnosti? Novost tohoto štěstí a žel pravděpodobnost, že se ho hned tak nedočká ve všech státech, by mu v židovských očích dodávaly ještě větší vzácnosti, a už pouhá vděčnost by z Žida musela učinit patrioticky smýšlejícího občana. Vzhlížel by k otčině s něžností dosud podceňovaného syna, jemuž se po dlouhém vyhnanství dostalo synovských práv. Tyto lidské city by v jeho nitru promlouvaly zvučněji než sofistické vývody jeho rabínů.

I historické zkušenosti dokládají, že dobrota vlády a blahobyt, který vláda nestranně dopřává svým poddaným, oslabuje vliv náboženských zásad a ničí vzájemnou nevraživost živenu pouze pronásledováním. [...]

Náboženství tedy zajisté nebude Židovi bránit, aby byl dobrým občanem, jakmile mu jen vláda dopřeje práv dobrého občana. Toto náboženství buď neobsahuje nic, co by odporovalo povinností občana, nebo se rozpory velice brzy zmírní mravními a politickými opatřeními, takže postupně zcela vymizí.

Proti všem těmto důvodům by se snad dalo namítat povšechnou zkušeností, jakou naše státy mají s politickou škodlivostí Židů, a jejich tvrdé postupy proti nim by se daly ospravedlnovat tím, že povaha a duch tohoto národa je prostě už tak nešťastně utvářena, a proto že je žádná občanská společnost nemůže přijmout a obdařit zcela stejnými právy. V běžném životě opravdu velmi často slýcháme toto tvrzení, jež Židům přisuzuje natolik zkažené smýšlení, že je může zneškodnit jen omezující a utlačující uspořádání. Předkové, byť ne jejich nejstarší učení, ale ústní tradice a pozdější sofistické vývody rabínů, prý těmto nešťastníkům vstípily tak urputnou zášť ke všem, kdo k nim nepatří, že nikdy nebudou s to je pokládat za členy jedné pospolité občanské společnosti a cítit se vůči nim vázáni stejnými povinnostmi. Fanatická nenávist, s níž předci dnešních Hebrejců pronásledovali prvního zakladatele křesťanství, přešla ještě i na jejich dnešní dávné potomky a míří proti všem stoupencům tohoto náboženství. Její výbuchy se často zřetelně projeví, pokud nebyly násilím potlačeny. U všech národů se Židům odpradávná vytýkala především nedostatečná věrnost a čestnost, vlastnost podstatná v jediné jim povolené obživě, totiž v obchodu. I sebemenší klička se v něm připisuje židovské vynalézavosti a státní měna, na níž se podíleli Židé nebo jež často procházela židovskými rukama, je podezřelá. Na všech místech, kde se až příliš strpělo, aby se počet Židů rozrostl, také slýcháme stížnosti, že si takřka úplně присvojují jim povolené oblasti obživy, a křesťané se vedle nich nemohou prosadit. Z tohoto důvodu, říká se dále, dospěly vlády takřka všech států v zásadní jednotě, jež už sama o sobě nasvědčuje jejich správnosti, k nutnosti omezujících zákonů pro tento národ a pokládaly za nutné, aby se pouze u něho odchýlily od všeobecného pravidla stálého růstu obyvatelstva. Tyto lidi škodící blahu ostatních občanů prý nemohly obdařit stejnými právy a u hrstky těch, které obdařily lidskými právy, tak musely učinit jen pod podmínkou vlastnictví jistého majetku, který už víc udržuje v mravním řádu a brání prohřeškům proti společnosti.

Tato úvaha, nemýlím-li se, je chybná potud, že se jako příčina uvádí to, co je spíš účinkem, a že se zlo vzešlé z dosavadní chybné politiky, uvádí k jejímu ospravedlnění. Mohu připustit, že snad jsou Židé mravně zkaženější než jiné národy; že se provinili poměrně větším počtem přestupků než křesťané; že jejich povaha je celkově více nakloněna lichvě a podvodu, jejich náboženský předsudek je více odlišuje a vyděluje ze společnosti. Ale musím dodat, že tato předpokládaná větší zkaženost Židů je nezbytným a přirozeným důsledkem utiskujícího uspořádání, v němž už po staletí žijí. Správnost tohoto tvrzení nepochybně potvrdí klidná a nestranná úvaha.

Tvrdý a tísnivý stav, v němž Židé žijí takřka všude, by když ne ospravedlnil, pak jistě objasnil jejich i mnohem větší zkaženost než je ta, z níž je lze skutečně vinit. Tento stav také zcela přirozeně nechává židovského ducha, odvyklého ušlechtilým citům, zabředat do spodin každodenní nuzné obživy. Nejružnější útlak a opovržení, které zakouší, musí přirozeně ubíjet jeho činnost a dusit každý záchvěv cti v jeho prsou. Protože mu nebyl ponechán takřka žádný čestný způsob obživy, je přirozené, že se snižuje k podvodu a lsti, k nimž obchod beztak obvykle svádí víc než jiné druhy obživy. Jak se můžeme divit, že se zákony, jež mu sotva umožňují existenci, cítí vázán jen tehdy, kdy by je nemohl beztrestně překročit? Jak na něm můžeme žádat, aby ochotně poslouchal a miloval stát, který ho trpí jen potud, pokud je s to odvádět dávky? Jak se divit jeho zášti k národu, který mu tolikrát a tak citelně projevuje svou vlastní zášť? Jak po něm můžeme chtít ctnost, když u něj žádnou nepředpokládáme? Jak mu můžeme vytýkat

přestupky, k nimž ho nutíme, protože mu nepovolíme žádnou bezúhonnou obživu, utiskujeme ho odvody a neponecháváme mu nic k tomu, aby mohl své mládeži zajistit výchovu a mravní vzdělání. Jak se můžeme divit tomu, že se z lidí vykázaných ze všech občanských společností stávají přirození nepřátelé těchto společností a že volí jedinou cestu obživy, která jim byla ponechána, totiž cestu zločinu? [...]

Všechno, co se Židům vytýká, je způsobeno politickým uspořádáním, v němž žijí, a každý jiný lidský rod, který by se ocitl ve stejných podmínkách, by se jistě provinil zrovna takovými přečiny."

Christian Konrad Wilhelm von DOHM: *Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden*, Berlin 1783

99 – Karel Havlíček Borovský: „O židech („Jak jste si je udělali, tak je máte“)

Karel Havlíček Borovský, český nacionalistický novinář a politik, v tomto textu reagoval na dopis čtenáře ze Soutic o kázání místního faráře, který měl vyzývat k oddělení Židů od křesťanů. Také tento Havlíčkův text je možné považovat za vyjádření typických liberálních postojů k Židům, jež uznávají jejich zkaženost, přičítají ji ale na vrub jejich pronásledování a očekávají, že se zrovnoprávněním Židé změní.

„Jisto jest a upíratí to nebudeme, že veliká většina našeho lidu jest proti emancipaci židů, a že jen s nelibostí nesla stejná práva, která židé skrze oktrojovanou ústavu od 4. března obdrželi: dodati můžeme i to, že se ještě i posud mnohé obce všemožně brání, aby se mezi nimi usaditi nemohl navzdor nabyté rovnoprávnosti žid. Ba připouštíme ještě více, a řekneme, že ani takovým obcím za zlé pokládati nemůžeme jejich bránění se proti židům, když totiž považíme činnost obyčejnou židů jednotlivých (výminky jsou ovšem i zde) usazených mezi křesťany. Jak známo, považuje žid dle svých náboženských předsudků každého jinověrce za nepřitele svého* a dovoluje si proti němu všeličehož v obchodu, čehož si proti stejnověrci nedovolí. Obchod a živnost židovské na takovémto základu vedené, ovšem musí býti na škodu celé obce, ve které se žid usadí a známé jsou již v tomto ohledu stesky, že žid všemožně lid na dluh pití neb kupovati láká, aby k lichvě příležitosti nabyt, že všechno kupuje bez ohledu a tudý zkaženému služebnímu lidu ba i manželům lehkomyšlným příležitost podává doma věci odnáseti a do židovny za špatnou cenu prodávati atd., dále že žid nikdy skoro živnost neprovozuje, při které by silně pracovati musel, že se vždy jen čachrování atd. drží. Jest to v celku všechno pravda, ale přece po dobrém, rozumném a poctivém rozvážení celé věci nemůžeme být jakož liberální a o rovnoprávnost bojující lidé proti židům.

Když bez všelikých předsudků a trochu protřelejší okem ze známosti totiž dějin člověčenstva nynější stav židů považíme, shledáme hned, že právě poroba jejich bývalá a nedůstatek stejného s námi práva přivedl je na nynější stupeň jejich obyčejů a způsobů a že oni sami buď jen málo buď docela nic vinní nejsou své nynější pokaženosti. Vlády staré obyčejně dřeły židy v pravém smyslu toho slova, žádaly na nich daně tak veliké, že skutečně na poctivý způsob nelze bylo tolik vytižiti, neboť tyto vlády považovaly židy jako nějaké živé stříbrné a zlaté doly, z kterých se ustavičně těžiti dá: kromě toho byl žid dle nekřesťanských a pravému duchu Kristovu zcela protivných tehdejších předsudků z nejhlavnějších lidských práv vyloučen, nesměl kupovati statky a pozemky, nesměl provozovati jisté živnosti, ba i právo k ženění musel koupiti za nesmírnou peněžitou cenu, a při tom zakoušeti největší potupy a odstrkování v životě. Jest divu, že při tom neměl žid žádné lásky ke křesťanům takto nekřesťansky s ním jednajícím? Jest divu, že užíval, jsa slabý a utiskovaný všelijakých tajných cest k ubližování svým nepřátelům, a že držel proti nim všechno i nejhorší za dovolené? Jest divu, že nemaje žádného práva, žádné cti ve veřejném životě, hrabal jen dovoleným a nedovoleným způsobem peníze, aby za ně mohl alespoň pokoutně uplácením dosáhnouti něčeho lepšího pro

sebe? - Ba není to všechno nic divného, a strany židů může se říci vším právem: Jak jste si je udělali, tak je máte.

Nelze však pochybovati, že židé dosáhnou stejného práva s námi časem svým velikou část nectností svých odloží, poněvadž tyto nectnosti neleží snad již v povaze kmene israelského (každý národ zajisté jest stejně ctnostný a necnostný), nýbrž jen v okolnostech, tak jako každý světem prošlý a zkušený člověk dobře o tom ví, že ty samé způsoby, které mají židé u nás** nalézáme též ku př. u Armenů a Řeků v Turecku a vůbec v menší neb větší míře u všech utlačených národů, kteří mezi utlačovateli svými bydlí.

Ovšem, že očekávati nelze, aby snad po pouhém prohlášení rovnoprávnosti hned jak by uříznul, všichni židé svého starého Adama svlekli a všemi ctnostmi svobodných a rovnoprávněných občanů svítili: co tolik věků zplodilo v charakteru tohoto kmene, to jeden rok neb jen jeden den nepromění, ale co čas zkazil, zase čas napraví. Přispívejme jen i my sami k této reformě židovstva, chovejme se také skutečně i v životě ke svým israelitským spoluobčanům tak jako k rovnoprávněným, netupme je, nesnižujme je, nesuzujme je žádným způsobem, a zůstaly-li na nich lpěti ještě mnohé známé obyčeje z předešlého času, snášeje je zatím, jsouce pamětlivi příčin jejich. Ostatně mají to křesťané vždy jen ve vlastní moci, aby se proti všemu tomu, co se obyčejně nechvalitebného židům připisuje, ubránili. Nedej se ošiditi, nedělej lehkomyšlně dluhy, buď patrný: to jsou skoro všechna ta pravidla, s kterými se ubráníme, a proto považujeme všechny řeči, jako by emancipace židů mohla všem ostatním tak velice uškoditi, za marné a přepjaté. Jestli jsme skutečně tak bídný a ničemný národ, aby nás několik tisíc židů ve všech obchodem atd. přehnalo a předělalo: věru nestojíme ani za politování!

Však není tomu tak a přesvědčíme se brzy, že emancipace židů v celku nám ani dost málo neuškodila, nýbrž prospěla ještě, jakož musí prospěti každá spravedlivá věc. A ať si mluví kdo chce co chce, nespravedlivé jest každé politické utiskování!

Že ostatně též i židé ze své strany podle toho, co rovnoprávnění občané se chovati mají, užívajíce opatrně svých nově nabytých práv, a nedráždíce nikde lid proti sobě, rozumí se samo sebou: zvláště však by větší náklonnosti k zemi té míti měli, která jest jejich otčina, a nechovati se k ní vždy co pouzí cizinci, což by jim zajisté dopomohlo ještě dříve k uznání u ostatních spoluobčanů.

* V čem ostatně se již naši katoličtí ultramontáni také židům rovnají, tak že by divu nebylo, kdyby také proti kacířům do pole vytáhli a je potlouci chtěli jako v starém zákonu židé Filištinských.

** Rozumí se samou sebou, že nikdy nemyslíme všechny židy, nýbrž jen větší část, poněvadž každý jistě ze své zkušenosti též israelity zná, na kterých obyčejné nectnosti utlačenců zcela nepozorujeme žádné, a kteří též všeobecnou vážnost požívají."

Integrace do národa?

Diskuse o „židovské otázce“ stále víc ovlivňoval narůstající nacionalismus. Ten byl sice zřetelně patrný již během 40. let 19. století, naplno se však nacionální hnutí v českých zemích rozvinula od obnovení svobodnějšího politického života v 60. letech. Spor mezi českými a německými nacionalisty stále více ovlivňoval politický život a publicistiku.

Od počátku 60. let 19. století naléhali čeští nacionalisté na co nejrychlejší asimilaci Židů do českého národa slibovali si od ní jeho posílení. V té době české národní hnutí rychle upevňovalo své pozice ve volbách a prostřednictvím masových národních organizací. Zdálo se jen přirozené, že Židé, tak jako jiná vyznání či skupiny, se stanou členy českého národa. Brzy však čeští nacionalisté začali kritizovat – ať již skutečný nebo domnělý – pomalý postup asimilace Židů. I když žili v českých obcích, měli stále uměle zachovávat loajalitu k německému a šířit němčinu. Tato snaha českých nacionalistů o počestění Židů byla součástí snahy o celkovou nacionalizaci společnosti, ale zároveň byla výrazem radikální liberální snahy o asimilaci Židů.

K vyhocení protižidovské kampaně přispíval i neúspěch české národní politiky v rámci habsburské monarchie. Čeští nacionalisté se stále více vymezovali vůči německojazyčné liberální žurnalistice a – často židovským – novinářům, kteří byli zastánci centralizace monarchie, zatímco čeští politici a novináři obhajovali české historické státní právo a prosazovali federalizaci. Velkou roli hrálo také opadnutí počátečního optimismu českých nacionalistů. Na počátku 60. let 19. století očekávali – pod vlivem prvních úspěchů – rychlé prosazení národních cílů a očekávali snadnou asimilaci Židů. V roce 1867 byla ovšem habsburská monarchie proměněna v Rakousko-Uhersko a východní část monarchie získala dalekosáhlou autonomii. Naopak historické nároky českého království nebyly uznány. Počáteční optimismus se proměnil v zklamání, protestní demonstrace a další pokračování obstrukce parlamentu, která začala v roce 1863. A protože i víra v asimilaci Židů souvisela s představou pokroku, přenášel se nyní pesimismus i na očekávání vůči Židům.

Tyto protižidovské kampaně pomáhaly posilovat obraz Židů jako nepřátel českého národa a propagovaly velmi negativní obraz židovské menšiny. Přispěly tak k tomu, že i v době zrovnoprávnění Židů diskuse o „židovské otázce“ nikdy neustaly a stále zaměstnávaly český tisk a české politiky. Mezi asimilačním diskursem propagujícím negativní obraz židovské menšiny a antisemitismem byla pouze tenká hranice.

100 – [Karel] H.[avliček] Borowský: „České listy od Sigfrída Kappera“

„Mezi dosti četnými posud sbírkami básní od rozličných našich vlastenců a básníků jest tato poněkud důležitější, ne sice co do ceny poetické, nýbrž co první pokus Israelity w literatuře české. Ačkoli w německé literatuře Israelité již hodný pluk tvoří, a zvláště jaksi žurnalistiku opanowali (zdá se nám, že více na škodu, než we prospěch německého národu): u nás přece teprwa panu Kaprowi prvnímu napadlo připojiti se ku korauhwi české.“

Známo bude, že Nebeský¹ jednoho času w našich listech silně a udatně máchal mečem obrany Židowstwa, ačkoli bez potřeby: neboť z nás, kteří literaturu českau čítáme, nikdo Židy neutiskuje. Co se však druhé části myšlenky p. Nebeského a nyní i p. Kapra týče, totiž, že se Židé w Čechách bydlící k národu našemu počítají, za Čechy pokládají; nemůžeme ji jinak nazwati než neprawou a welice mylnau. Neboť při Israelitech se nesmí jenom ohled bráti na wíru a náboženství, snad tak, jako by Čechové co do wíry i katolíci i protestanti i mosaité i snad mohamedáni býti mohli: nýbrž hlavně také na půwod a národnost. A jak tu mohau Israelité k českému národu náležeti, když jsau půwodu semitického? To

¹ Václav Bolemr Nebeský (1818–1882), český obrozenecký básník.

můžeme dříve Němce, Francauze, Španěle, Angličany atd. atd. k národu svému počítati než Židy, neboť všichni tito národové mají s námi větší příbuznost než Židé: Nesmí se tedy říci, že Židé v Čechách neb na Moravě bydlící jsou Čechové náboženství mosaického, nýbrž považovati je musíme za národ zvláštní semitický, který jen nahodile u nás bydlí, a někdy naši řeči rozumí neb ji umí. A zkušenost ukazuje, že hlediště to, z kterého my na židovstvo patříme, právě jest. Neboť se zajisté všichni Židé, ať si bydlí v kterékoli zemi a v kterémkoli dílu světa, považují za jeden národ, za bratry, a ne jen za stejnowěrce; a swazek tento, který je dohromady více, jest mnohem silnější než ten, kterým k zemi své (v které bydlí) připojení jsou. A že nelze zároveň míti dvě vlasti, dva své národy a dvěma pánům sloužiti, toť bohda dokazovati nemusíme. Pročež musí, kdo chce být Čechem, přestat být Židem. Zřetelná příhodná důkaz věci této můžeme ukázati na p. Kapru samém a jeho básních. Jedním okem dívaje se na Jerusalema, na zaslíbenou zemi, hledí druhým do ní českých a praví, že je miluje, patrně však vysvitá z jeho zpěvu, že miluje více něco jiného svého, což i přirozeno a proto chvalitebno jest. Nač si tedy činiti násilí a nutiti se k milování české vlasti a Čechů? Však mi se sami dost dovedeme milovati, a opravdu máme na papíře a v básních tolik lásky k vlasti, že bychom ještě nad svou potřebu dosti mohli prodat neb propachtovat.

Pochopujeme arci, že jsou Israelité za našich časů, kde idea národnosti a vlastenectví opět silně panovati počíná, jako panovávala za starých dob, pokud každý občan v řízení zemském hlasu a účastenství měl – popochopujeme, že jsou Israelité v těchto dobách ve zlém postavení. Oni rozptýleni po všelikých zemích newědí jak se chovati. Doufati na nějaké obnovení bývalé slávy své, na samostatnost národní, jest nepraktické, aspoň se nynějším již pokaženým potomkům patriotických Hebreův nemožné zdá, poněvadž nezištnou energii utratili. Mysli jejich tak zmatněly, že se ani již neopovažují chtít pěstovat svůj přirozený jazyk hebrejský!

Neníť naše věc a naše povolání pečovati o záležitosti Israelitů: avšak liboli naše skromné mínění vyslyšeti, radili bychom židům, pakli že již svůj přirozený jazyk a literaturu opustiti chtějí, aby se připojili k Němcům a k jejich literatuře. Neboť jazyk německý stal se během času co druhý materský jazyk v židovstvu, což nejlépe i při našich i při polských a uherských Židech pozorujeme. S Němci mohou tedy Israelité své interese velmi přirozeně spojit, a to i také p. Kapr již před naší radou učinil, jsa již dříve německým spisovatelem. K vydání českých básní zavedla jej nepochybně více excentrická choutka p. Nebeského, než vlastní pud, a pokud p. Kapra sami osobně známe, není ani úplně mocen českého verše, pročež i někoho z jeho přátel v silném důvěření kmotrovství při těchto „českých listech“ míti musíme.

Tolik předběžně o tendenci.“

Česká včela, 6. listopadu 1846, s. 355–356

101 – Program Národních listů

„I Židé jsou spoluobčané naši; my jsouce důslední zastavatelé svobody občanské, chceme též úplné občanské rovnoprávnosti Židů. Přejeme si však též, aby, jsouce spoluobčany našimi též sami vystoupili z výlučného postavení svého a přestali se považovati za cizince mezi námi, aby splynuli s národem, v jehož lůně žijí, aby jeho snahy kulturní, jeho názory mravní a společenské přijali za své a zastupovali jich stejně s námi. Pak zajisté budeme jim netoliko právo občanské přátati,

Již ve 40. letech 19. století skupina romantických, židovských i nežidovských intelektuálů diskutovala o možnosti integrace Židů do českého národa. David Kuh, židovský publicista a novinář, dokonce tehdy ve vlivných židovských novinách *Allgemeine Zeitung des Judenthums* (Všeobecné židovské noviny) spekuloval o tom, že Židé mohou posílit dosud národně nerozvinuté Slovany. V roce 1846 Siegfried Kapper publikoval sbírku básní *České listy*, v nichž židovské naděje na lepší budoucnost směřovaly k české vlasti. Kuh, Kapper a další židovští intelektuálové té doby ve své většině vystudovali moderní židovské školy nebo chodili do škol křesťanských. Jejich osudy se prolíná hledání správné formy národní integrace. Kapper je někdy považován za předchůdce českožidovského hnutí.

Proti Kapperovi ovšem ostře – ve velmi rozporuplném textu – vystoupil Karel Havlíček Borovský. Nelíbila se mu nejen kvalita jeho veršů, ale také samotné přihlášení se k Čechům. Jeho odmítnutí Kapper je však třeba číst jako polemiku s romantickým nacionalismem, který si pohrával s různými podobami bohemismu, představy národu skládající se z obou jazykových skupin, české a německé. Havlíček byl zastáncem jazykově definovaného nacionalismu a českého politického národního hnutí. Naopak Kuh, zklamáný také protizidovskými výtržnostmi textilních dělníků v Praze v roce 1844, se přiklonil k německému liberalismu.

Program uveřejněný v prvním čísle *Národních listů*, který formuloval František Ladislav Rieger, byl klíčovým dokumentem české liberální nacionalistické politiky. Požadoval – kromě jiného – také zavedení svobody slova, politických a hospodářských svobod, samosprávy, národního školství a uznání historického práva českého království.



ale budeme si jich vážit, jakož se v skutku děje, kdekoli jednotlivci věnují účastenství své upřímně blahobytu společenstva a snahám národu našeho. Abychom však vážnost chovali i k těm mezi nimi, kteří k národu našemu nejmenšího soucitu nejeví, aneb dokonce i k těm, kteří jizlivěji než kterýkoli cizinec vyjíždějí na nejsvětější zájmy naše – toho nám ani zákon Kristův nekáže."

Národní listy, 1. ledna 1861, s. 1

102 – „Stran židů“

„Nikdo zapřít nemůže, že jsou židé zbytky národa do Evropy přistěhovalého. Vlast jejich jest Palestina, nešťastní osudové vyrvali ji národu jinak proslavenému a nadanému, rozprášili ho po celém světě a přiřknuli mu los, hledati pohostinství národů cizích. Názor náboženský a kalné ponětí lidu zvláště nižších tříd ztrpčil rozprášencům tohoto národa nešťastný los v míře veliké a neštěstí uvalené na národ celý nepřestalo stíhati jednotlivé jeho drobty. Židé stali se povrhely, předměty libovůle malých a velikých a zvláště po celý středověk táhne se řada ukrutností a nelidskostí na nich spáchaných. Křesťanství upadalo, pohanské názory a náhledy počaly se v něm roztahovati a křesťané zapomněli na zákon lásky: *Miluj bližního jako sebe samého*. Historie vypráví o tom červenými barvami, historie poučuje nás také, jak se stalo, že židovstvo uzavřelo se v sebe, že na venek jalo se vystupovati všelikým prostředkem, pakli že jen k cíli vedl. Zvláště historie německá bohatý materiál v té věci nám podává.

V Německu potlačovaní židé uchýlili se ve velkém počtu k východu do krajin slovanských a našli přitulku bezpečnějšího. Nebylo ovšem bez pronásledování a útisků, často chatra buď z vlastní choutky, buď na pokynutí neuspokojených velíkáčů dovolovala si žalostných výstupů proti židům, celkem však byly krajiny slovanské nejbezpečnějším a nejjistějším obydlím židovstva. Slovanstvo vlídně židy chovalo, Slovanstvo ve srovnání s jinými národy židy hájilo, důkaz toho podává veliký počet židů v krajinách slovanských. V Čechách, na Moravě, na Slovensku, v Polsku a v Rusku nejčetněji jest židovstvo zastoupeno.

Přirozená zajisté jest otázka, kterak židovstvo za to k národům slovanským přilnulo, zdaliž srdce nabylo k těm, v jejichž středu se usadilo? A to bohužel říci musíme, že židovstvo nemělo srdce k Slovanstvu a že z největší části posud srdce k němu nemá. Nemluvíme tu o chvalných výmínkách v Polsku a Rusku, kde židé v nejnovější době více než kdy jindy poznávají počínají, kterak to povinnost na nich vymáhá, aby s národem šli a k národu přilnuli; mluvíme hlavně o našem kmenu slovanském, a tu s bolestí říci můžeme, že jsme se na židech málo výmínek dočkali a že se posud zdá býti pravidlem udržovati mezi židy a mezi námi nepřestupnou zeď.

Pravda jest, že z řad židovstva vycházejí nejzuřivější hanitelé národa našeho v žurnalistice. Pravda jest, že v židovstvu soustředí se největší odpor proti snahám našim národním a zákonním. Pravda jest, že v židovstvu obyčejně největší podpory nalézá, co proti národu našemu směřuje. [...]

A přece byla by to svatá povinnost židů, aby zřejmě vystoupili, aby pravdu před celým světem pověděli. Sluší se jim to a jest to svatá povinnost jejich, neboť žijou z největší části mezi Čechy, neboť mezi Čechy výživu nacházejí, mezi Čechy k zámožnosti a blahobytu si pomohli. Osud s Čechy je spoutal, Čechové v trudných dobách přístřeší a ochrany jim

poskytli, Čechové mají proto také právo žádati od nich, aby nevystupovali nepřátelsky proti nim.

Víme ovšem, že se v tom dříve nebo později změna stane, jakož o tom patrné známky jsou. Stav tento jest nepřírozený a nemůže potrvati; jeví se v tom zbytek směru předešlého systému, jeví se v tom přirozený následek stavu židovstva, jež utiskováno jsouc, mohlo jen od mocných očekávati ochrany a prospěchu a proto k utiskovatelům našim se mělo, sloužíc jim věrně proti národu. Jsme přesvědčeni, že se stav změní, jakmile národ náš bude zcela, buď z části dospěje za svou úlohou, a že se to stane, o tom zajisté ani nejurputnější nepřítel náš pochybovati nemůže.[...]

Co platno, když vláda zajišťuje rovnoprávnost, emancipaci, když židé nedovedou si získati sympathie národa! Či se má židům pojišťovati stejné právo mocí, tresty atd. a na dobrou vůli národa? A může-liž míti národ dobrou vůli k židům při nynějším směru žurnalistiky jejich? Přidružuje-li se k tradici ještě počínání více méně agresivně, kdož to lidu zvláště nižších tříd může za zlé pokládati, když nechová lásku k celku pro chyby jednotlivců?"

Národní listy, 25. ledna 1862, s. 1



103 – „Tagesbotovo“ lehké stěhování-se“

Humoristické listy, 13. února 1869, s. 28

David Kuh po revoluci 1848 vydával v Praze německý liberální deník *Tagesbote aus Böhmen* (Posel z Čech). V roce 1858 v něm mimo jiné otiskl kritiku českých Rukopisů dokazující, že se jedná o falzifikáty. To mu vyneslo velké nepřátelství českých nacionalistů, kteří s ním často velmi nevybíravě a za použití protizidovských motivů polemizovali. Na této karikatuře je například jeho časopis zobrazený jako židovský podomní obchodník.

Nejblíže příští okrasa Prahy.

„[...] Skutek jest, že kdežto všude jinde židé v ohledu jazykovém úplně se připodobují národu, v jehož středu bydlí, jsouce v Německu Němci, ve Francii Francouzi, ve Španělsku Španěly atd., ve východní Evropě až po Čechy od ostatního lidu liší se tím, že mezi sebou užívají více méně zkaženého německého žargonu. Co jest toho příčinou, nehodláme tuto rozbírat. Někjaká zvláštní náklonnost Němců k židům to nemůže býti, vždyť jest známo, že židé právě v Německu bývali nejkrutěji pronásledováni, kdežto ve slovanských zemích požívali ochrany a nacházeli po případech útočiště. Také k novověkému protižidovskému hnutí dán podnět z Německa a nejhorlivější zastánci velkoněmeckého směru u nás jsou zároveň vůdci antisemitů.

„Nechceme zneuznatí toho, co se za poslední doby dělo, že se židé v českých městech částečně přiznali k národnosti české, že jednotlivci mezi nimi tam, kde o zápasu nemůže býti ani řeči, i o volbách k nám se přidávají. Jest to zajisté chvalitebné, ale nějakou zvláštní zásadu v tom spatřovati

nemůžeme, neboť tam, kde naše národnost nikterak není ohrožena, může nám chování židů celkem býti lhostejným."

"Pro nás tedy pouhým skutkem, že židé na místech, kde by beztoho ničeho nezmohli, proti nám se nestaví, ba přímo k nám se hlásí, otázka židovská není nikterak vyřízena. To může se státi jen tím, když židé i národně s námi splynou tak, aby zjednali ve svém středu češtině všude platnost takovou, jakou má u členů národa českého vůbec. [...] Kdo zná poměry naší národnosti v ohrožených postaveních, ten ví, že právě tam, kde by nám židé v zápasu našem skutečně mohli býti nápomocni, nejen musíme pomoci jejich postrádati, nýbrž je často i vidáme v řadách našich odpůrců. [...]"

"Uznáváme ochotně, že se to nedá zlomiti přes koleno, že obrat může se jen znenáhla prováděti, ale k dílu musí se jednou přikročiti, neboť pouhým odkládáním se nic nedokáže. Obtíže nemohou tu býti valné. Každý žid, který bydlí uprostřed českého lidu, jest zajisté české řeči úplně mocen, což platí také o jeho dětech, neboť jsou odkázány na české služebnictvo a konečně i na české společníky. Pro židovské děti bylo by to pravým dobrodiním, kdyby se mohly jako ostatní děti učití jazykem, jehož od nejútlejšího mládí užívají. Na školách německých mají tytéž obtíže, jako jiné české děti, tam se jim teprv vtlouká němčina do hlavy, čímž se připravují o několik let vyučování. Vůbec jest německý ráz židovstva jen umělým pozlátkem, rodina židovská, jež po několik pokolení žije uprostřed českého lidu, jest sama českou a německý ráz se jí násilně vnucuje. Židé musí podstupovati od svého mládí mnohé obtíže k vůli tomuto zevnímu nátěru, z něhož jim žádný prospěch nekyne. Zavedením češtiny nabylo by jen přirozené zřízení platnosti proti umělému přebarvení."

"Příklad lvovské obce židovské, která řeč lidu, v jehož středu bydlí, zavedla za svůj úřední jazyk, ukázal, že k tomu není potřebí jiného nežli dobré vůle. Jeho následování budiž heslem pro ty židy, kteří opravdu a upřímně přilnuli k národu našemu. Mezi židy u nás zajisté nebude ani jednoho, kdo by nerozuměl českému přípisu nebo českému slovu. Nemůže tedy provedení změny zavedením českého jazyka v úřadech, bohoslužbách, ve škole a v soukromém životě vůbec míti jiné překážky, nežli snad nedostatku dobré vůle. [...]"

"[...] naši židé octnou se před rozhodnutím, aby se buď stali Čechy ve všem, tedy nejen v ohledu politickém, nýbrž také v národním, jazykovém, aneb aby se prohlásili za cizince v našem středu. Důslednosti toho podle rozhodnutí samy sebou se provedou. [...]"

České noviny, 2. prosince 1882, s. 1

106 - „Vítaný pokrok“

"Když před několika měsíci obsazovala israelská obec roudnická na základě veř. konkursu zadávané místo rabína pro roudnický isr. okrsek náboženský, musel se jí z Ruska přibylý a rabínem zvolený PhDr. Kloc zavázati, že než-li rok uplyne, přiučí se dokonale češtině, aby mohl česky kázati a v českých školách po česku náboženství židovskému vyučovati. V pondělí večer, při oslavě narozenin císaře a krále, odbyl si nový p. rabín první zkoušku z češtiny. Nekázal sice ještě českým jazykem v synagoze zdejší a nebude asi tak hned volného slova po česku mocen, ale předčítal po německém kázání českou modlitbu, k příležitosti pondělní právě sepsanou a mocně působivou.

Podřípan byl český nacionalistický list vycházející v Roudnici nad Labem.

Mnohá místa předčítané modlitby zněla dosti po česku, tak že při neunavné píli v učení se jazyku našemu nelze pochybovati o tom, že p. rabín dr. Kloc přiučí se češtině dosti brzy, aby vyhověti mohl nynějším potřebám židovské obce v Roudnici. Bohatost forem a hlásek jazyka hebrejského jest tak veliká, že příslušníkům národnosti židovské způsobuje při učení se českému, neméně bohatému jazyku mnohem menší obtíže, než-li příslušníkům národnosti německé, jichž jazyk jest velice chudý. Dokladem toho jsou Židé v českých městech a obcích venkovských, kteří se češtině naučí velmi rychle, kdežto Němcům mezi námi žijícím způsobuje bohatý náš jazyk obtíže neobyčejné. -- Vítajíce první tento krok, jež učinila israelská obec roudnická, aby uvedla český jazyk poněmáhle vedle, svým časem pak místo německého jazyka do zdejší synagogy, doufáme, že nezůstane osamocen, a že brzy následovati budou kroky další. Jako jest v německých městech vlasti naší užívání něm. jazyka v modlitebních židovských věcí zcela přirozenou, když již naši spoluobčané neuznávají za dobré užívati v synagogách svých výhradně svého vlastního národního jazyka, totiž hebrejštiny, tak zase jest nepřirozeno a pro nás Čechy bolestno, užívají-li v českých městech ve svých synagogách místo jazyka našeho jazyka německého. Na omluvu bylo druhdy uváděno, že prý němčina jest Židům sběhlejší než-li čeština, poněvadž jmenovitě starší pokolení našich spoluobčanů židovských neměla příležitost vzdělání nabýti jazykem českým. Nuže námitka tato v Roudnici již neplatí. Ony rodiny židovské, kterým opravdu jde o to, aby jejich děti byly po česku, mají v Roudnici k tomu příležitost. I očekáváme také od nich, že již konečně přestanou posýlati děti své do zdejší německé školy, která jest úplně zbytečnou, ježto tu není důstatek rodin německých, aby tu bylo alespoň 40 německých dětí školou povinných, a že na dále posýlati budou děti své do škol českých, jichž tu jest výběr veliký. České vychování a vzdělání školní jest také jedinou zárukou nám i židovským spoluobčanům našim, že příští pokolení budou k sobě státi v poměru mnohem bližším, vlídnějším a přátelštějším, než-li v jakém stojí pokolení nynější, nestejným vychováním a vzděláním odcizená."

Podřipan, 21. srpna 1891, s. 2

Škola a nacionalizace společnosti

V této době se také židovské školy stále více stávaly cílem slovních útoků českých nacionalistů, podle nichž měly poněmčovat česká města. Nacionalistický boj o školy a studenty zesílil od počátku 80. let 19. století, kdy na obou stranách národnostního konfliktu vznikly nátlakové organizace podporující národní školství, a to především ve smíšených oblastech. Na německé straně šlo o Schulverein (Školský spolek), na české straně o Ústřední matici školskou. Židovské školy pak byly často obviňovány z toho, že přijímají podporu od Schulvereinu, a proto musí být jejich cílem germanizace českých obcí. Ve skutečnosti se právě v této době české školství mimořádně rozvíjelo. Českým politikům se v 80. letech 19. století podařilo dosáhnout postátnění řady již existujících českojazyčných škol a dalších investic do základního a středního školství. V roce 1882 byla pražská univerzita rozdělena na německou a českou část.

Pro pochopení intenzity diskuse o židovských školách je nutné vzít v úvahu význam přičítaný národnímu školství. Škola byla vnímána jako základní kámen občanské i národní socializace a měla dítěti nejen předávat praktické znalosti, ale také v něm vyvolávat lásku k jeho národu. Vzdělávání v jiné než mateřské řeči mělo mít za následek zaostávání dítěte, jeho neschopnost pochopit a naučit se probíranou látku a stát se plnohodnotným členem národa. Pro poučení českých rodičů, kteří by snad chtěli dát své dítě do školy s německým vyučovacím jazykem, publikovaly české listy odstrašující popisy negativních důsledků německého vzdělání pro duševní rozvoj českého dítěte. S železnou pravidelností se v srpnu v českém tisku objevovaly články varující před zapsáním českých dětí do německojazyčných škol. Rozhodnutí o jazyku vzdělávání dětí nebylo nacionalisty vnímáno jako soukromé rozhodnutí rodičů nebo studentů. Tlak nacionalistické propagandy omezoval právo rodičů rozhodovat o vzdělání vlastních dětí. Tento trend byl v roce 1905 dokonce legalizován v rámci tzv. moravského vyrovnání, podle nějž nesměly děti navštěvovat školy jiného než jejich mateřského jazyka.

Židovské školy narušovaly představu stejné „národní“ školy pro všechny občany bez ohledu na jejich vyznání, které bylo podle liberálních představ soukromou záležitostí, zatímco volba školy byla vnímána jako věc veřejná. Většina z židovských škol (které například v 80. letech 19. století jen v Čechách ještě fungovaly) byla ve spíše českojazyčných nebo smíšených oblastech a měla jako hlavní vyučovací jazyk němčinu, i když se v nich děti samozřejmě učily též česky. Jazyk v jejich udržování hrál jistou roli, a proto také židovské školy někdy navštěvovaly i křesťanské děti, jejichž rodiče si přáli, aby si též osvojily znalost němčiny. Hlavním důvodem však byla péče o zachování židovské identity studentů. Přívrženci židovských škol argumentovali, že obecné školy jsou jen zdánlivě nábožensky neutrální a že docházka do nich neumožňuje židovským dětem dodržovat šabat a židovské svátky.

107 – H. Vogelstein: „O židovské náboženské škole a konfesionálních obecných školách“

„Dnes se takřka povšechně oceňuje velký význam židovského školství, o něž pilně pečovali už v nejstarších dobách, ale v mnoha obcích se za poslední desetiletí neprávem trochu zanedbávalo na úkor snah o povznesení bohoslužby. Škola se dnes opět po zásluze pokládá za nejdůležitější obecní instituci. Teď ovšem, když veřejné obecné školy v Rakousku pozbyly křesťanský konfesijní ráz, pouze v židovských kruzích nepanuje shoda, je-li účelné zřizovat školy čistě židovské, anebo provozovat jen náboženské školy, příp. přeměnit stávající židovské obecné školy na náboženské. Proti židovské obecné škole namítají především příznivci pokroku, že dnes, kdy stát ve veřejném životě odstranil bariéry mezi příslušníky různých náboženských skupin, není radno oddělovat židovské děti od jejich křesťanských vrstevníků a vyučovat je ve zvláštních školách. Že by to snadno narušilo pocit sounáležitosti

a bratrství. Proto prý zcela postačí zřídít židovské náboženské školy, které rodičům poskytnou možnost dopřát svým dětem pečlivější výuku hebrejštiny a náboženství, než jaké jim na základě zákonem předepsaného náboženského vyučování mohou poskytnout obecné školy veřejné. Proti zrušení židovské obecné školy a proti docházce do obecné školy ovšem zas na straně židovských dětí hovoří tak závažné náboženské a pedagogické důvody, že se cítím nucen na ně upozornit a sdělit rodičům své zkušenosti vyplývající z letitého pečlivého pozorování.

Především je mylné se domnívat, že veřejná obecná škola je skutečně nekonfesijní nebo že stejnou měrou zohledňuje každou státem uznanou konfesi. Podle toho, jak příslušný paragraf zákona o státních obecných školách chápou školské úřady, spočívá nekonfesijnost školy pouze v tom, že školy mohou zaměstnávat učitele všech vyznání – ve skutečnosti získalo místo ve veřejných školách celého Rakouska jen asi pět nebo šest židovských učitelů – a že školní dozor už tak jako dříve nekonají katoličtí duchovní, nýbrž krajší školní inspektoři jmenovaní státem. Jinak se ve školních třídách i nadále vyskytují symboly křesťanského náboženství, v modlitbách na úvod a závěr vyučování se počítá jen s křesťanskými žáky, a výuku často opakovaně nepřerušují jen oficiální katolické svátky, nýbrž i procesí a další náboženské úkony pořádané o takzvaných prosebných dnech a při jiných příležitostech. Židovské dítě nesmí o šábesu zanedbat školu, synagogu proto může navštěvovat jen o Vysokých svátcích nebo o prázdninách, v důsledku čehož si už záhy zvykne nepokládat za sváteční šábes, nýbrž neděli. Už samotná zmínka o těchto aspektech, jež mají velký vliv na náboženský vývoj nastupující generace, by měla izraelské náboženské obce přivést k tomu, aby zřizovaly obecné školy a nespokojily se jen se školami náboženskými, protože náboženské cítění dítěte se ve veřejné obecné škole nemůže pěstovat a zušlechťovat a chránit před škodlivými vlivy tak jako ve škole židovské. I když například učitel náboženství dětem jakkoli připomíná význam šábesu, Chanuky, Purimu, Tiš'ave-av a ostatních radostných i smutných pamětních náboženských dnů, pak se pro ty, které navštěvují veřejnou školu, svátost těchto dnů z velké části vytrácí tím, že nevnašejí žádnou změnu do jejich každodenních činností, protože děti nemají dovoleno vynechat kvůli takovým svátkům výuku. První mladistvé vzpomínky ulpívají člověku jak známo nejdéle, a proto záleží především na tom, aby se dítěti správného náboženského poučení dostalo v nejtětlejším věku, kdy je schopno se vzdělávat, a aby zůstalo ušetřeno jakéhokoli rozporu mezi citem a konáním, což je, jak jsem přesvědčen, možné jen v židovské obecné škole.

Další pádný argument pro židovskou obecnou školu pro mne tkví v poznání, že hebrejsky vedenou výukou v náboženské škole nelze nikdy dosáhnout takových výsledků jako v židovské škole obecné. Zde je hebrejštiny zařazena mezi povinné předměty učebních osnov a dítě jí musí nutně věnovat stejnou pozornost a píli jako všem ostatním vyučovacím předmětům, protože ví, že pokud v dané třídě nezvládne stanovené učivo, nemůže postoupit do vyššího ročníku. Naproti tomu v náboženské škole se musí vyučovat v neděli dopoledne, o volných odpoledních a hlavně v době po vyučování obecné školy. Již unavené děti bažící po odpočinku proto výuku hebrejštiny zpravidla pociťují jako zátěž, kterou na sebe berou jen nerady, a pokud dokonce hrozí, že by v tom či onom povinném předmětu obecné školy zaostávaly, pak se jim rodiče nezřídka snaží ulevit úplnou absencí ve výuce hebrejštiny, jež přece pro postup není nutná, aby se na úkor náboženské výuky rychleji zdokonalily v ostatních předmětech. Mnozí rodiče se možná též mylně domnívají, že výuka Bible a překladu modliteb nebude ve zralém věku spojena s tak velkou námahou, pročez je lepší s ní počkat, až se dětská chápavost

posílí a rozvine. Zapomínají však, že později, když už navštěvuje vyšší školu, gymnázium nebo reálnou školu, jsou na dítě kladeny tak velké požadavky, že hebrejštině může věnovat jen velmi omezený čas, a pokud si na obecné škole v tomto ohledu nevytvořilo dobrý základ, na němž může dále stavět, pak i ten nejobětavější a nejobratnější učitel náboženství docílí jen velmi nedostatečného výsledku a žák, který si v jiných předmětech osvojí obsáhlé znalosti, se v hebrejštině nedostane dál než k základům. Proto každý, kdo jako já pokládá znalost hebrejštiny pro každého vzdělaného izraelitu za žádoucí, ba nezbytnou, kdo pochopil, že narůstající náboženskou lhostejnost lze usměrnit jen rozumnou a přiměřenou náboženskou poučeností mládeže, ten nechť se střeží na izraelitské obecné školy vztáhnout ruku, ať spíš i v malých a středních obcích hledí takové školy zřizovat. Jejich provoz ostatně nemůže vyžadovat o moc větší náklady než provoz náboženských škol.

Pokud jde konečně o jedinou údajnou výhodu veřejných obecných škol, totiž že židovské dítě není uměle odděleno od křesťanských vrstevníků, pak i ta při bližším pohledu odpadá, či spíše se jeví zcela obráceně. Židovské děti ve veřejné obecné škole, které se nezúčastní každodenní návštěvy kostela ani procesí, kterým rodiče a učitel náboženství zakazují účast na modlitbách obsahujících specificky křesťanské články víry, nebo psát a kreslit o sobotách, se v důsledku těchto omezení cítí od svých křesťanských spolužáků odděleni a konfesijní odlišnost vnímají mnohem hlouběji, mnohem bolestněji, řekl bych, než navštěvují-li zvláštní instituci, a občas si od spolužáků musejí vyposlechnout poznámky, které v jejich dětských srdcích mohou snadno vyvolat hořkost a odpor k jinověrcům nebo opovržení a lhostejnost k vlastnímu náboženství a jeho předpisům. Z podobných ohledů si proto všude tam, kde jsou zastoupeni ve větším počtu, vlastní konfesijní obecné školy zřídili i protestanti, a každý nepředpojatý člověk musí uznat, že v případě Židů existují ještě mnohem naléhavější důvody k zakládání samostatných obecných škol a že docházka do veřejných obecných škol staví židovské děti před daleko větší nesrovnalostí než děti protestantské, které přece s katolíky mají stejný den odpočinku i mnoho svátků.

Ještě dostatečně včasnou příležitost navázat kamarádský a přátelský kontakt s vrstevníky jiného vyznání skýtá nástup do středních a měšťanských škol, k němuž obvykle dochází v jedenáctém či dvanáctém roce života: a pokud dítě absolvovalo první čtyři roky v židovské obecné škole, v níž se věnuje patřičná pozornost nejen výuce náboženství a hebrejštiny, nýbrž kde lze i v ostatních předmětech dosáhnout přinejmenším stejně tolik, a zpravidla ještě víc než v přeplněných veřejných obecných školách, pak je takové dítě jednak zcela s to dostat nárokům na ně kladeným a jednak chová takovou lásku ke svému náboženství a je natolik seznámeno s jeho institucemi a částmi, že může křesťanskou školu navštěvovat bez úhony svého náboženského cítění a dalšího vzdělávání."

H. VOGELSTEIN: „Über die jüdische Religionsschule und confessionelle Volksschulen“, *Israelitischer Lehrerbote*, 15. listopadu 1875, s. 28–29

108 – Adolf PIK: „Závěrečné slovo k otázce škol israelitských“

„[...] Byl bych rozhodně proto, aby také mládež židovská veřejné obecné školy české navštěvovala, jen kdyby tyto školy byly opravdu ‚veřejnými‘ a ‚obecnými‘, to jest k mládeži všech vyznání stejně spravedlivými. Ale poněvadž [...] jsou ve skutečnosti alespoň v Čechách školami sektářskými¹, tedy jest pocho-
pitelno, proč vlastně židé starají se o školy zvláštní pro

¹ Náboženskými, katolickými.

sebe. [...] Školy židů českých nemají však toliko ráz israelský, alebrž i německý [...]. Vysvětliti lze tuto okolnost jedině neuvědomělostí národní, a proto jest povinností každého uvědomělého národovce-žida, aby mezi svými souvěrci národní cit budil a šířil. [...] Jde tu o věc velmi vážnou, řekl bych věc důležitosti kulturní. Židovstvo české, v národě českém žijící, buď musí úplně splynouti s národem tím v jedno tělo a jednoho ducha, a toho jen tehdy nadíti se lze, když mládež židovská v českých školách bude odchována, – a nebo nevzdá se svého rázu německého a zůstane cizí národu českému. Pak ale nesmí stýskati sobě, bude-li národ český v židovstvu spatřovati úhlavního nepřítele svého. [...] Až mládež židovská v českých školách bude odchována, zajisté nebude mezi židy, evangelíky a katolíky v ohledu národním žádného rozdílu."

Říp, 15. prosince 1879, s. 2

109 – J. Kraus: „Německo-židovské školy v Čechách“

„Nelze arciť upříti, že židé musí být povděční za zřízení veřejných škol [na konci 18. století za Josefa II.], jen že bohužel nepoužilo se pravého prostředku k dosažení cíle toho. Chtěla se snad odstraniti po staletí trvající duševní odloučenost židů od obyvatelstva, mezi kterým žijou, a použilo se k tomu řeči [německé], která utvořila zase novou hráz mezi židy a obyvatelstvem, mezi kterými žijou. Dnes, kde od zřízení první školy německé pro židy uplynulo celé století, [...] je to hříchem neomluvitelným, když židé v Čechách nepodporují vřelou láskou školství české. Nechci požadavek ten odůvodniti ohledem na vlasteneckou povinnost, [ale] děti našich souvěrců mluví před vstoupením do školy téměř výhradně česky. [...] Obecná škola má tu velice závažnou výhodu, že již v útlé mládeži všech konfesí vzbuzuje cit občanské rovnoprávnosti, kdežto již tím, že děti stejného stáří chodí jedny do obecné, druhé do soukromé náboženské školy, mezi soudruhy vzbuzuje se různost, a to tím více, je-li vyučovací řeč různá.“

Kalendář česko-židovský, 1882/1883, s. 119–120

110 – „Učitelům německých škol židovských“

„Motto: Dvě zbraně máme, knihu jen a školu.“

– Jaroslav Vrchlický

S naší strany jde tu o stěžejní bod českožidovského směru. Jako všude jinde, ba měrou daleko vyšší, zrovna pro nás je klíčem k pevnosti, kterou nepřátelské straně usilujeme vyrvati, jedině škola. „Škola slouží tomu národu, jehož řeči užívá za jazyk vyučovací. Jazyk vyučovací vtiskuje škole znak národnosti.“ A poněvadž docela právem po všechnu dobu spatřujeme v německých školách židovských ústavy, které sloužily k udržování německých ostrůvků židovských ve středu českého lidu, proto vždycky jako všichni zástupcové lidu českého přední podmínkou bratrského poměru národního mezi židy a ostatními sourodáky českými důrazně žádáme a žádati neustaneme také my odstranění těchto škol, na kterém důsledně trváme. My sami pak máme pro zrušování německých škol židovských ještě jiné důvody, hlavně nejrozhodnější důvod ten, že právě tyto školy jsou pro výchovu židů původem neblahé separace nejen národní, nýbrž i společenské, jež odcizuje dorost židovský od všeho vůkolního života.“

„[Zpráva], že bude v Praze a v jiných městech otevřena židovská škola s českou řečí vyučovací, kdež bude brán ohled i na řeč německou, [...] způsobila v řadách židů-nesionistů pochopitelné vzrušení, neboť by to byl krok k neslýchané separaci židovských dětí od okolí a vedle toho pedagogické monstrum. [...] Kdyby mělo být ministerstvem školství a národní osvěty povoleno snad veřejné školství židovské ve smyslu uvedené zprávy, vedli bychom proti takovému eventuelnímu porušení ústavy boj až do krajnosti. Nejenom jakožto židé, jimž záleží na odstranění přehrad mezi nimi a okolím, ale i jako lidé pokrokoví. Tak zvaná židovská národnost nemá totiž objektivních znaků. [...] Nám jde o to, aby mladá židovská generace v Čechách vyrostlá nabyla pravého intimního vztahu k české půdě a k českému národu a to lze jenom pomocí českých dějin v českém duchu přednášených v české škole. Proto židovské školy s židovskými dějinami považujeme za nešťastný pedagogický experiment. „Židovské vědomí“, jež chtějí sionisté v těchto školách pěstovati, považujeme za umělý skleníkový produkt. [...] Židovským rodičům pak dáváme v úvahu, že děti nejsou pokusní králíci pro politické experimenty.“

Rozvoj, 4. září 1920, s. 1

112 – A. Engel: „Židovská škola v československém státě“

„Vnitřní stavba židovské školy spočívati bude jistě, to je mé přesvědčení, na sloupech bible, hebrejského jazyka, židovského národosloví [...]. Stará škola snažila se vypěstiti ideální lidi, talenty, nová škola nechť utváří osobnosti, povahy. A to může, [...] když kletba domnělé méněcennosti byla sňata s židovského žití duchovního, když vědomí, že je součástí velkého 14timiliónového národa, jenž po dvou tisíciletích znovu zřizuje svou rozvalenou domovinu¹, dodá naší mládeži opravdové odvahy, skutečného obsahu životního. [...] Stará škola židovská vězela ať vědomě nebo nevidomě v starém ghettu. [...] Židovství moderní objeví vůdčí [...] úlohu našeho národa. Politický mumraj způsobil, že uschl, zvrhl se strom našeho žití, židovská škola, poctivé a otevřené přiznávání u pocitu úplné rovnoprávnosti nechť jej zasadí znova. [...] Židovská škola stojí na podkladě národním a demokratickém. [...] Zvláštní ráz židovské školy se zachovává: a) vyučováním hebrejské řeči a literatury, b) vyučováním židovským dějinám, c) zvláštní učebnou látkou, d) zvláštní vyučovací metodou.“

Židovské zprávy, 7. března 1919, s. 7–8

113 – Eduard Drachmann: K otázkám židovského školství

„Všechny židovské školy, které existovaly před převratem¹, měly vesměs ráz doby, ve které vznikly, a účelu, jemuž měly sloužiti. Tyto školy měly židovského člověka činiti hodným emancipace a schopným vstoupiti do kruhu evropských národů, nikoliv však jako člena samostatného, rovnoprávného národa židovského, nýbrž jako jednotlivce-příslušníka státního národa. Tak byla tehdy emancipace chápána a Židovstvem [...] prováděna. Školy sloužily záměrnému odnárodnění a úmyslné asimilaci (v našich zemích germanisaci) – totž cena za emancipaci, za rovnoprávnost, za lidskou a občanskou čest, po které Židovstvo tak vroucně toužilo. [...] Změna nastala všude po ukončení války. [...] Zatím co v Rakousko-Uhersku bylo Židům zakázáno hlásiti

¹ Zřízení židovské domoviny v Palestině v roce 1917 tzv. Balfourovou deklarací přislíbila Velká Británie.

¹ Vytvoření nezávislého Československa v roce 1918.

se k židovské národnosti, přijala po převratu Československá republika [...] zásadu, že lze se Židům hlásiti k židovské národnosti. Tak zároveň s vlastním osvobozením umožnil československý národ vývoj i židovskému národu. [...] Nové školy mají sloučit židovské vzdělání se vzděláním všeobecným [...] a židovskou výchovu, založenou na znalosti židovských kulturních hodnot a směřující k tomu, aby vzbuzený národní cit se vyvíjel k vědomí pospolitosti všech částí rozptýleného národa a k uvědomělé spolupráci při znovuzrození země, národa a jazyka."

„[Sionistické hnutí] chce vybudovati židovství moderní, [...] které se má navrátiti k starému židovství a zároveň vnímati i nežidovské prvky kultury nynější doby. [...] Důležitou částí tohoto úsilí a zároveň i nástrojem je židovské moderní školství. [...] Veškeré své učení [má škola] založiti na myšlence národní [...]. Jako příznivou stránku lze naznačiti též okolnost, [...] že děti jsou v stejnorodém prostředí. Odpadá především pocit poníženosti, jenž se často vyskytuje u židovských dětí, pohybujících se mezi jinými dětmi. [...] Nicméně však se slyší námitka asi tohoto znění: ‚Nikde přece nebudou Židé žít jen mezi sebou, ani v Palestině, je tedy třeba, aby naše děti co nejdříve zvykly společnému životu s ostatními a navštěvovaly jiné školy.‘ Jistě nelze popírat, že žijí a budou žít vždy spolu s jinými. Ale Čechové a Němci např. žijí a budou žít vždy spolu a přece mají svoje vlastní školy. [...] A zatím co v životě venku nám pospolitost chybí, může mladý člen svého národa ve škole zažít pospolitost stejně založených kamarádů a cítit se zde zajedno s ostatními. [...] Společné svátky utužují pocit soudržnosti."

Brno 1900, s. 4–5, 9–10

114 – „Židovská škola“

„Vidíme, že tam, kde národ po emancipaci vzdal se nejcnějšího svého statku, [...] jako národní celek hyne. Můžeme se všude o tom přesvědčit, že obce, [...] které měly v židovském i nežidovském světě pověst kulturního střediska, staly se bezvýznamnými, jakmile navždy zapadla brána židovské školy. [...] Truchlivý doklad toho jsou obce na českém venkově, kde po oprávněném zrušení německých židovských škol nebylo postaráno o nová učiliště s českým jazykem vyučovacím. [...] Židovský člověk může plně se vyvíjet pouze v židovském společenství. [...] Jest jasno, že obrodné hnutí židovské klade veliký důraz na výchovu židovského člověka. Dva jsou bezpodmínečné požadavky naší národní školy: vyzbrojiti židovské dítě pro existenční boj dobrými znalostmi látky a života, a vychovati z něho upřímného, poctivého židovského člověka, jakého potřebuje Židovstvo v nynější době nejvíce. [...] Nepochybujeme, že všichni ti, kterým záleží na tom, aby jejich dítěti dostalo se židovské výchovy a aby bylo vyzbrojeno pro svou budoucnost jazykově a po jiných stránkách, že všichni ti, kteří věří v budoucnost Židovstva u nás a jinde a ne v jeho zánik, svěří židovské dítě škole, do které patří: škole židovské."

Židovské zprávy, 11. června 1925, s. 2